

Rūta Žiliukaitė

Socialinis kapitalas ir internetas

Santrauka

Straipsnyje yra nagrinėjami socialinių mokslų diskurse vyraujantys keturi požiūriai į interneto naudojimo poveikį socialiniam kapitalui: „internetas kaip griauantis socialinį kapitalą“, „internetas kaip neturintis įtakos socialiniam kapitalui“, „internetas kaip transformuojantis socialinį kapitalą“ ir „internetas kaip papildantis socialinį kapitalą. Aptarus pagrindinius šių požiūrių teiginius, straipsnyje mėginama įvertinti jų galimybes siekiant aprašyti ir paaiškinti interneto poveikį žmonių socialiniams ryšiams ir dalyvavimui pilietinėse veiklose. Autorės manymu, perspektyviausia šiuo metu yra interneto kaip papildančio socialinį kapitalą samprata. Internetas suteikia įrankius socialinio kapitalo palaikymui ir formavimui, tačiau šių įrankių panaudojimo veiksmingumas priklauso nuo tam tikrų sąlygų, kurias pažinti yra svarbi užduotis tiek siekiantiems įvertinti lūkesčius, siejamų su internetu, pagrįstumą, tiek siekiantiems paversti šiuos lūkesčius tikrove.

Prarasta bendruomenė buvo vienas pagrindinių sociologijos pradininkų darbų leitmotyvų. Comte'as, Durkheimas, Tönniesas, Weberis su tam tikru liūdesiu ir susirūpinimu žvelgė į bendruomeninių ryšių, siejamų su *emocinio artumo, bendravimo intensyvumo, santykių tęstinumo* sąvokomis, nykimą, prasidėjusį kartu su modernizacija, bei neigiamas šio proceso pasekmes – didėjančią individų socialinę izoliaciją, anomiją, solidarumo pamatų irimą (Nisbet 1966). Ši tema, nepaliaujamai plėtota vėlesnių sociologų kartų, įžengė ir į XXI amžių, pasikartodama plačiai mokslininkų diskutuojamuose socialinio kapitalo nykimo ilgametės demokratijos tradicijas turinčiose visuomenėse klausimuose. Ieškant atsakymų į šiuos klausimus didelis dėmesys yra skiriamas naujųjų informacijos ir komunikacijos technologijų (ypač interneto) įtakos, daromos socialiniam kapitalui, analizei. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti moksliniame diskurse vyraujančius požiūrius į interneto vaidmenį socialinio kapitalo dinamikos procesuose, pamėginti įvertinti jų trūkumus ir privalumus.

Socialinis kapitalas ir bendruomenė

Paralelė tarp prarastos bendruomenės ir nykstančio socialinio kapitalo temų yra

pabrėžiama įvairių autorių darbuose (Putnam, 2000; Norris 2003; Ester & Vinkel 2003). Nors *socialinio kapitalo* sąvoka nėra šiuolaikinis bendruomenės sąvokos pakaitas, tarp šių dviejų sąvokų egzistuoja glaudus ryšys. Kaip pažymi vienas iš žymiausių socialinio kapitalo teorijos autorių Robertas Putnamas, *socialinio kapitalo* samprata ir bendruomenės samprata yra „konceptualinės pusseserės“ (2000; 21). Bendruomenės apibrėžime svarbiausiais elementais yra bendruomeniškumo jausmas ir socialiniai tinklai, kuriems būdingi tęstiniai, susipynę, glaudūs ryšiai tarp žmonių (Ferlander 2003). Tuo tarpu socialinis kapitalas yra tai, kas, viena vertus, padeda išlikti bendruomenėms bei kurti jų gerovę, antra vertus, kas glūdi bendruomeniniuose ryšiuose. Bendruomenės ir socialinio kapitalo diskursus vienija individų solidarumo, jų kolektyvinės veiklos problematika. Tai, kas susieja dvi temas, – prarastą bendruomenę ir nykstantį socialinį kapitalą, – yra bendruomeninių ryšių silpnėjimas, mažėjantis dalyvavimas bendruomeninėje veikloje.

Socialinio kapitalo samprata

Kas yra socialinis kapitalas? Putnamo teigimu, „socialinis kapitalas apima tokius socialinio gyvenimo bruožus kaip tinklai,

normos ir pasitikėjimas, kurie įgalina dalyvius veikti efektyviau drauge siekiant bendrų tikslų“ (1995; 664). Panašiai kaip kitos kapitalo rūšys (ekonominis ir žmogiškasis kapitalas), įgalinančios žmones užsiimti tam tikra veikla, socialinis kapitalas yra produktyvus, t.y. leidžia individams bei jų kolektyvams pasiekti tikslus, kurie be socialinio kapitalo būtų nepasiekti. Tai, kas skiria socialinį kapitalą nuo kitų kapitalo rūšių, yra sunkiai apčiuopiamas jo pobūdis. Kaip rašo Alejandro Portes, „Ekonominis kapitalas yra žmonių sąskaitose banke, žmogiškasis kapitalas – jų galvose, socialinis kapitalas glūdi jų santykių struktūroje. Kad turėtų socialinį kapitalą, asmuo turi palaikyti ryšius su kitais, ir tie kiti, o ne jis pats, yra tikrieji jo naudos šaltiniai“ (2000; 48).

Socialinis kapitalas nėra monolitinis darinys. Nors socialinį kapitalą sudarantys pasitikėjimas, socialiniai tinklai ir savitarpiskumo normos gali būti tarp savęs susiję aspektai, tai yra santykiškai savarankiški dydžiai. Kiekvienas iš šių dydžių apima įvairias socialinio kapitalo rūšis. Pasitikėjimas gali būti partikuliarinis arba apibendrintas (Uslaner 1999). Partikuliarinis pasitikėjimas – tai pasitikėjimas tik „saviškiais“, žmonėmis, kurie yra panašūs reikšmingų socialinių požymių atžvilgiu. Tuo tarpu *apibendrinto pasitikėjimo* sąvoka nusakomas pasitikėjimas „svetimais“ arba „nepažįstamaisiais“; tai – optimistiškas požiūris, kad kiti laikosi tų pačių pamatinių vertybių kaip ir jūs pats.

Socialiniai tinklai taip pat nėra vienmatis socialinio kapitalo komponentas: jie gali būti horizontalūs ir vertikalūs, formalūs ir neformalūs, paremti silpnais arba stipriais ryšiais, susiejantys (angl. *bonding*) arba sujungiantys (*bridging*), atsižvelgiant į tai, ar juos sudarantys individai ir grupės yra panašūs socialiniame gyvenime svarbių charakteristikų atžvilgiu ar skiriasi (Putnam & Goss 2002).

Įvairios socialinio kapitalo rūšys atlieka skirtingas funkcijas individų, bendruomenių, visuomenės lygmenyse. Aptariant socialinio kapitalo reikšmę individų lygmenyje, pastebima, kad kuo įvairesnius ir skaitlingesnius ryšius turi individas, tuo daugiau jam prieinama su jais

susijusių išteklių, tokių kaip informacija, kitų pagalba ir parama, sprendžiant kasdienio gyvenimo problemas. Socialinis kapitalas išplečia individų veiklos galimybes, ypač kai veiklai yra būtina kitų pagalba ir be kitų pagalbos asmeninė nauda, kurios siekia individas, būtų neįgyta. Dėmesį sutelkiant į kokybinius socialinio kapitalo rūšių aspektus, pastebima, kad neformalūs, stiprūs ryšiai individams yra dažniausiai svarbūs kaip draugystės, socialinės ir emocinės paramos šaltinis, tuo tarpu tiek formalūs, tiek neformalūs silpni ryšiai gali suteikti priėjimą prie įvairesnių informacijos bei materialinių išteklių. Ryšiai su panašiais arba artimais žmonėmis (susiejantis socialinis kapitalas) padeda individams išgyventi, o ryšiai su žmonėmis, besiskiriančiais pagal socialiniame gyvenime svarbius požymius (sujungiantis socialinis kapitalas), padeda judėti į priekį, kažką keisti savo gyvenime (Putnam 2000; Putnam & Goss 2002).

Socialinio kapitalo rūšių diferenciacija dar aktualesnė aprašant socialinio kapitalo funkcijas bendruomenių ar visuomenės lygmenyje. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad daugumoje socialinio kapitalo tyrimų dėmesys yra sutelkiamas į socialinio kapitalo vaidmenį būtent makrolygmenyje, siekiant nustatyti, kaip ir kiek socialinis kapitalas svarbus viešųjų gėrybių, bendruomenių ar visos visuomenės gerovės kūrimo procese. Putnamo (1993) nuomone, produktyviausia šiuo požiūriu socialinio kapitalo rūšis yra horizontalūs tinklai. Jo darbuose jie dažniausiai siejami su formaliomis savanoriškomis asociacijomis. Putnamo požiūriu, horizontalūs tinklai sudaro palankią terpę pasitikėjimo kitais žmonėmis ir savitarpiskumo normų formavimuisi. Horizontalūs tinklai skatina individų jungimąsi bendrai veiklai ir bendradarbiavimą tarp jų siekiant kolektyvinių tikslų. Kuo tankesni bendruomenėse ar visoje visuomenėje yra tokie tinklai, tuo geresnės yra sąlygos jų ekonominei pažangai ir demokratijos plėtrai.

Nors neretai teigiama, kad socialinis kapitalas išplečia individų veiklos galimybes, skatina socialinės integracijos procesus bei didina bendruomenės ar net visos visuomenės

sutelktumą, jis gali turėti neigiamų pasekmių. Pavyzdžiui, ne visiems socialiniams tinklams yra būdingos prodemokratinės vertybės, jie gali būti netolerantiški įvairių socialinių grupių atžvilgiu, skatinti socialinę įtampą bei susiskaldymą visuomenėje. Pastebima, kad socialiniai tinklai, suburiantys žmones, kurie yra panašūs vieni į kitus (susiejantis socialinis kapitalas), dažniau yra nepageidaujamų socialinių pasekmių šaltinis negu tinklai, jungiantys skirtingus individus ar jų kolektyvus (sujungiantis socialinis kapitalas) (Putnam & Goss 2002).

Socialinis kapitalas nėra tolygiai pasiskirstęs visuomenėje: kai kurie individai, bendruomenės turi jo daugiau, kiti – mažiau. Daugiau ir įvairesnių rūšių socialinio kapitalo, kaip įprasta, turi labiau privilegijuotos socialinės grupės: labiau išsimokslinę ir turtingesni žmonės (Wuthnow 2002). Tuo tarpu skurstantys, turintys menką išsimokslinimą, senyvo amžiaus ar neįgalūs, paribio žmonės dėl nedidelio socialinio kapitalo kiekio ar visiško socialinio kapitalo stygiaus gali jaustis atskirti nuo visuomenės kultūrinio, socialinio, ekonominio ar politinio gyvenimo. Be to, įvairių rūšių socialinio kapitalo kiekis netolygiai pasiskirstęs tarp regionų ar gyvenamųjų vietovių. Vienose vietovėse yra tankūs pilietinio angažuotumo tinklai, stiprios vietinės bendruomenės, palaikančios išorinius ryšius su įvairiomis organizacijomis, galinčiomis būti informacijos ar materialinių išteklių, reikalingų jų veiklai, šaltiniu; čia susiformavę bendradarbiavimo ryšiai tarp vietinių bendruomenių ir vietinės valdžios institucijų. Kitose – dauguma gyventojų turi tik ryšius su artimais žmonėmis (draugais ir giminėmis), o daugumą kasdienio gyvenimo problemų priversti spręsti vieni, kadangi stinga socialinių tinklų, palengvinančių žmonių jungimąsi kolektyvinei veiklai siekiant bendrų tikslų.

Socialinis kapitalas, televizija ir internetas

Per pastarąjį dešimtmetį didelio mokslininkų dėmesio sulaukė socialinio kapitalo nykimo pažengusiose industrinėse bei ilgametes

demokratijos tradicijas turinčiose šalyse klausimai. Robertas Putnamas (1995, 2000), kurio darbai paskatino šią diskusiją, teigia, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose XX a. antroje pusėje pradėjo ryškėti socialinio kapitalo nykimo tendencijos. Pasak autoriaus, „atrodo, kad pokario karta buvo apšvitinta tam tikrais antipilietiniais rentgeno spinduliais, kurie permanentiškai ir progresuojančiai ardė jų ryšius su bendruomene“ (2000; 251). Autorius pažymi, kad per šį laikotarpį amerikiečių pilietinis ir politinis aktyvumas sumažėjo, jie pradėjo mažiau bendrauti tarpusavyje, mažiau domėtis viešaisiais reikalais, mažiau pasitikėti kitais žmonėmis. Putnamo teigimu, pagrindinė socialinio kapitalo nykimo priežastis yra laisvalaikio privatizacija, visų pirma sietina su televizijos įtakos laisvalaikiui didėjimu. Aiškinant neigiamą televizijos poveikį pilietiniam angažuotumui, žmonių dalyvavimui bendruomeninėje veikloje, išskiriami du šio poveikio aspektai. Pirma, televizija užvaldė didelę dalį laisvalaikio. Žmonės vis daugiau laiko praleidžia užsidarę namuose, patogiai įsitaisę prie mirgančių televizoriaus ekranų, o tai savo ruožtu lemia jų dalyvavimo bendruomeniniame gyvenime nuosmukį. Antra, televizijos programų turinys dažnai iki kraštų prisotintas prievartos ir žiaurumo, o tai savo ruožtu turi įtakos tam tikros pasaulėžiūros, kurioje realus pasaulis yra suvokiamas kaip pavojinga ir nesaugi vieta, formavimuisi.

Diskusijos apie veiksnius, turinčius įtaką socialinio kapitalo dinamikai šiuolaikinėse pažengusiose industrinėse šalyse, kontekste vis daugiau mokslininkų stengiasi įvertinti ir apmąstyti, kokias pasekmes socialiniam kapitalui gali turėti spartus naujųjų informacinių technologijų, tiksliau kalbant, kompiuterių ir interneto, skverbimasis į žmonių kasdienį gyvenimą. Ar interneto poveikis yra toks pat kaip ir televizijos? T.y. ar internetas atskiria žmones nuo kitų, skatina užsidaryti namuose ir pasinerti į virtualų pasaulį, vengiant netarpiško bendravimo su kitais žmonėmis, dalyvavimo pilietinėse veiklose? O gal jis sukuria papildomą arba alternatyvią erdvę bendravimui su jau pažįstamais žmonėmis bei

naujų pažinčių užmezgimui ir palaikymui, palengvina žmonių pilietines veiklas?

Pratęsiant paralelę tarp televizijos ir interneto poveikio žmonių socialiniams ryšiams, svarbus aspektas yra interneto panaudojimo sritys. Jeigu internetas yra visų pirma naudojamas pramogoms (žaidimams, muzikos, filmų įrašymui ir pan.), iš tikrųjų galima kelti hipotezę, kad jo pasekmės bus panašios kaip ir televizijos (jeigu dažniausiai yra žiūrimos pramoginės laidos, filmai ir pan.): jis gali skatinti laisvalaikio privatizaciją, netarpiško bendravimo, dalyvavimo bendruomeninėse veiklose sumažėjimą. Tačiau skirtingai nei televizija, internetas taip pat teikia galimybes bendravimui ir bendradarbiavimui tarp žmonių. Įvairių tyrimų, atliktų Vakarų šalyse, duomenys rodo, kad dažniausiai žmonės internetą naudoja būtent tarpasmeniniam bendravimui: elektroninio pašto žinučių siuntimui, dalyvavimui pokalbių svetainėse, elektroninėse konferencijose ir pan. (Katz & Apsden 1998, Wellman 2001, Norris 2003). Kokie dėsningumai atskleidžiami interneto įtakos individų socialiniam kapitalui tyrimų duomenų analizėje?

Mokslininkų vertinimai skiriasi atsižvelgiant į tai, ar jie labiau pabrėžia neigiamą interneto įtaką socialiniam kapitalui, ar teigiamą. Tie, kurie savo darbuose atskleidžia destruktivų interneto poveikį socialiniams ryšiams, įsijungia į „prarastos bendruomenės“ šauklių gretas; kiti, labiau pabrėžiantys internete glūdinčius socialinio kapitalo palaikymo ir formavimo pajėgumus, sudaro „išlaisvintos bendruomenės“ arba „transformuotos bendruomenės“ frakciją (Ferlander 2003). Yra ir trečias požiūris, kuris teigia, kad internetas neturi įtakos socialiniam kapitalui.

Ar internetas ardo socialinį kapitalą?

Bene geriausiai žinomi ir dažniausiai literatūroje, skirtoje interneto poveikiui socialiniam kapitalui, cituojami autoriai, savo darbuose atkreipiantys dėmesį į vyraujančią neigiamą interneto poveikį žmonių socialiniams santykiams ir jų dalyvavimui bendruomeninėje

veikloje, yra Robert Kraut *et al.* (1998) ir Normanas Nie bei Luizas Erbringas (2000).

Kraut *et al.* (1998), pateikdami interneto naujokų tyrimo, atlikto 1995-1996-aisiais metais vienoje iš JAV valstijų, išvadas, teigė, kad žmonės, pradėję naudoti internetą, mažiau bendrauja su šeimos nariais, silpnėja jų socialiniai ryšiai su žmonėmis, gyvenančiais toje pačioje vietovėje, jie dažniau jaučiasi prislėgti ir vieniši. Turint omeny, kad tyrime dalyvavę respondentai dažniausiai internetą naudojo bendravimui, Kraut (*et al.*) surado vienintelį paaiškinimą vadinamam „internet paradoksui“: nepaisant interneto naudojimo ryšių su kitais žmonėmis palaikymo, jis sukelia vienišumo pojūtį. Anot šių mokslininkų, internetas skatina stiprių ryšių iškeitimą į silpnus ryšius. Savo ruožtu stiprūs ir silpni ryšiai skiriasi pagal jų teikiamus išteklius: įtikinta draugystė yra bevertė, kai prireikia pasiskolinti nedidelę sumą pinigų, paprašyti trumpam prižiūrėti vaikus, be to, bendravimas yra ribojamas tikslaus asmens gyvenimo konteksto nežinojimo. Viso to padarinys – vienatvė ir depresija.

Analogiškus interneto poveikio socialiniams tinklams tyrimo rezultatus pateikia Stanfordo universiteto Kiekybinių visuomeninės tyrimų instituto (JAV) mokslininkai Nie ir Erbringas (2000). Nie teigia, kad „internetas gali būti didžiausia izoliuojanti technologija, kuri dar labiau negu televizija mažina mūsų dalyvavimą bendruomenėse“ (2000; 4). Žmonės, naudojantys internetą namuose, ne tik mažiau netarpiškai bendrauja su namiškiais ir draugais, jie pradeda daugiau laiko dirbti, parsinešdami darbą iš darboviečių į namus. Vėlesni šių mokslininkų atlikti tyrimai patvirtina jų ankstesnius atradimus (Nie & Erbring 2002, Nie & Hillygus 2002). Skirtingai nei Kraut *et al.* (1998), Stanfordo universiteto mokslininkai šį interneto poveikį sieja ne su stiprių ir silpnų ryšių santykio pokyčiais, o su laiko perskirstymu: parą sudaro tik 24 valandos, todėl laikas, praleidžiamas interneto naudojimui namuose, „neišvengiamai“ skiriamas laiko kitoms veikloms sąskaita.

Nie ir Erbringas (2000) piešia niūrias ateities

perspektyvas: kadangi interneto naudojimas yra „individuali veikla“, žmonėms vis mažiau netarpiškai bendraujant, turėtų padidėti socialinė anomija. Šiam perspėjimui visgi trūksta pagrįstumo. Autoriai nepateikia svarių įrodymų, kad internetą namuose naudojantys žmonės, lyginant su tais, kurie jo nenaudoja, turi mažiau glaudžių ryšių ar yra mažiau aktyvūs bendruomenių nariai. Dėmesį sutelkdami tik į netarpišką bendravimą, jie net nemėgina įvertinti įtarpinto bendravimo (t.y. bendravimo telefonu ar internetu) reikšmės stiprių ryšių palaikymui.

Jeigu Standfordo universiteto mokslininkai tvirtai laikosi ir gina savo požiūrį, Kraut ir jo bendradarbių vėliau (1999, 2000-aisiais metais) atlikti tyrimai paskatino juos iš naujo apibrėžti interneto poveikį socialiniams santykiams (Kraut *et al.* 2002a, 2002b). Paaiškėjo, kad internetą naudojantys žmonės gyvena aktyvesnį socialinį gyvenimą negu jo nenaudojantys. Tačiau šiam mokslininkų kolektyvui nepavyko atsakyti į klausimus, ar internetas formuoja individų socialinį kapitalą, didina jo kiekį?; ar labiau pasitikintys kitais žmonėmis, aktyvesni, daugiau socialinių ryšių turintys asmenys ir yra tie, kurie dažniausiai naudoja internetą? Neatsakius į šiuos klausimus, tikslesnis interneto poveikio socialiniam kapitalui apibrėžimas būtų kažin ar įmanomas.

Galbūt internetas neturi įtakos socialiniam kapitalui?

Kai kurių mokslininkų nuomone (Uslaner 2000, Di Maggio *et al.* 2001), klysta ir kalbantys apie interneto ardomąjį poveikį socialiniam kapitalui, ir išvelgiantys jame socialinio kapitalo formavimo potencialą. Uslaneriis teigia:

„Internetas nei griaua, nei kuria socialinį kapitalą. Tinkle yra ir altruistų, ir nenaudėlių, kaip jų yra ir kasdieniame gyvenime. Iš tikrųjų internetas, panašiai kaip televizija, atspindi kasdienį gyvenimą. Tai, ką žmonės veikia internete, beveik sutampa su tuo, ką jie veikia jo nenaudodami: jie išsityja pirkinius, sužino sporto naujienas ir orą, planuoja atostogas ir dažniausiai palaiko ryšius su jiemis jau pažįstamais žmonėmis elektroniniu paštu. Tinklas nėra grėsmė. Bet taip pat jis nėra nirvana”. (Uslaner 2000; 61)

Toks požiūris grindžiamas mintimi, kad internetas nekeičia žmonių asmenybių. Di Maggio *et al.* (2001) pažymi, kad internetas tėra papildoma priemonė žmonėms, turintiems polinkį bendrauti ir dalyvauti bendruomeninėje veikloje. Jis neišsprendžia individų, kuriems sunkiai sekasi užmegzti ar palaikyti įvairius socialinius ryšius, socialinės izoliacijos problemų. Uslaneriis savo aiškinime pabrėžia kitą aspektą. Pripažindamas, kad internetas gali padėti žmonėms jų pilietinėse veiklose, jis teigia, kad interneto poveikis itin ribotas, kadangi svarbiausias veiksnys dalyvavimui pilietinėse veiklose, bendruomeniškumo puoselėjimui yra dar vaikystėje išugdytos žmonių vertybės. Toks aiškinimas nuosekliai dera prie Uslanerio *socialinio kapitalo* sampratos, kurioje pamatinis socialinio kapitalo komponentas yra apibendrintas pasitikėjimas, suprantamas kaip moralinė vertybė. Žmonės, kuriems būdingas apibendrintas pasitikėjimas, dažniau bendrauja su kitais žmonėmis ar užsiima bendruomenine veikla, jie taip pat dažniau panaudoja interneto teikiamas galimybes informacijos mainams, bendravimui ir bendradarbiavimui negu tie, kurie nepažįstamuosius suvokia kaip galimus nuspėjamų pavojų šaltinius tiek realiame, tiek virtualiame pasaulyje. Šiuo aspektu interneto naudojimas yra „kasdienio gyvenimo atspindys”, nei pridedantis, nei atimantis socialinį kapitalą.

Nors Uslanerio teiginiai ir juos pagrindžianti empirinių tyrimų duomenų analizė yra įtikinama, visgi norėtųsi atkreipti dėmesį į tai, kad socialinis kapitalas negali būti susiaurintas tik į vienintelį jo komponentą – apibendrintą pasitikėjimą. Pritariant autoriui, kad internetas suteikia nedaug galimybių apibendrinto pasitikėjimo formavimuisi, gali būti diskutuojama jo išvada, kad internetas iš viso neturi įtakos socialiniam kapitalui tiek individų, tiek jų kolektyvų lygmenyje. Jeigu internetas palengvina bendravimą tarp žmonių (o tai teigia pats Uslaneriis), ar tai rodo, kad jis neturi įtakos jų socialiniam kapitalui?

Internetas ir socialinio kapitalo transformavimas

Įvairių mokslininkų atlikti tyrimai rodo, kad internetas ne atskiria žmones vienus nuo kitų, o suartina. Internetą naudojančios žmonės, palyginti su jo nenaudojančiais žmonėmis, dažniau domisi viešaisiais reikalais, skaito laikraščius, klauso radijo, dalyvauja bendruomeninėje veikloje, lanko įvairius renginius, jie turi daugiau socialinių tinklų (Robinson *et al.* 2000, Katz 2002). Šie pastebėjimai prieštarauja Nie ir Erbringo (2000) teiginiams, kad internetas ardo žmonių bendruomeninius ryšius. Kita vertus, interneto poveikio bendruomeniniams ryšiams vertinimas priklauso nuo pačios bendruomenės sampratos.

Pasak Barrio Wellmano (2001a), dažna mokslininkų, kalbančių apie „prarastą bendruomenę“, klaida yra dėmesio sutelkimas tik į bendrą gyvenamąją vietą, kaimynystę paremtų santykių nykimą. Šiuolaikinėse industrinėse Vakarų šalyse išaugęs mobilumas, naujų susisiekiimo priemonių (asmeninių automobilių, telefono) plitimas dar iki interneto plataus naudojimo pradžios paskatino bendruomeninių ryšių transformaciją. Bendruomenė neišnyko, ji transformavosi iš kaimynystės grupių į „daugybinius, dalinius, heterogeniškus, laisvesnius socialinius tinklus“, kurie individams yra draugystės, emocinės pagalbos, socialinės ir materialinės paramos, informacijos, socialinės tapatybės šaltiniai (2001a; 24).

Žmonės priklauso ne vienai bendruomenei, o daugybei dalinių bendruomenių, siejančių juos su šeimos nariais, kaimynais, draugais, bendradarbiais ar žmonėmis, turinčiais panašius pomėgius ir interesus. Šie tinklai retai kada būna stabilūs. Santykiai juose yra labiau savanoriški ir pasirinkti palyginti su tradicinėmis bendruomenėmis. Tokiuose tinkluose žmonės nebegali pasikliauti susitelkusios, tankiais socialiniais ryšiais paremtos vietinės bendruomenės socialine kontrole ar jos pastangomis išlaikyti juos bendruomeninių ryšių tinkle. Individualizuotų socialinių tinklų turėjimas priklauso nuo

aktyvių individų pastangų ieškoti, užmegzti ir palaikyti santykius su kitais, jiems svarbiais žmonėmis.

Ši transformacija turi ir šviesiąją, ir tamsiąją pusę. Ji suteikia individams daugiau laisvės formuoti savo bendruomenę; priklausymas daugybei socialinių tinklų didina jų galimybes, suteikia jiems priėjimą prie įvairesnių išteklių. Tačiau taip pat šie tinklai priklauso nuo pačių individų sugebėjimų formuoti ir valdyti savo socialinius tinklus, todėl socialinė sąveika tampa labiau atsitiktine ir mažiau patikima.

Savo ruožtu internetas atkartoja ir išplečia tinklines bendruomenes: „Jis atspindi ir palengvina socialinės organizacijos kitimą link tinklinio individualizmo <...>. Internetas palengvina šią transformaciją, suteikdamas žmonėms galimybę bendrauti ir gauti informaciją iš tų, su kuriais jie nori bendrauti“ (Wellman & Hogan 2004a). Kitaip tariant, internetas padeda transformuoti socialinį kapitalą.

Sutinkant, kad šiuolaikinėse visuomenėse apibrėžiant bendruomenę gyvenamoji vieta tėra galimas, bet ne būtinas parametras, visgi norėtusi atkreipti dėmesį į tai, kad Wellmano *transformuotos bendruomenės* sampratai trūksta konkretumo. Iš esmės ji gali būti bet kurių individo socialinių santykių sinonimu. Joje nebelieka požymių, kuriais remdamasis, pvz., Tönniesas išskyrė *Gemainschaft* ir *Gessellschaft* kaip du skirtingus žmonių socialinių santykių idealius tipus. Individo bendruomenės nariai yra tiek asmenys, su kuriais jį sieja itin trapūs ir atsitiktiniai ryšiai, kurie galbūt pažįsta jį tik kaip žmogų, žinantį kaip prižiūrėti gyvatvorę, tiek asmenys, kuriems jis yra svarbus kaip asmenybė, o ne tik gyvatvorių meistras, su kuriais jį sieja tęstiniai, glaudūs ir daugiasluoksniai santykiai, sudarantys prielaidas priklausomybės bendruomenei jausmo atsiradimui. Remiantis bendruomenės apibrėžimu, pateiktu šio straipsnio pradžioje, šios transformacijos pasekmės bendruomeniniams ryšiams nėra vienareikšmės. Kažkuriai daliai visuomenės narių, nors ir priklausančių vienam ar kitam, fizinėje ar virtualioje erdvėje esančiam daliniam

socialiniam tinklui, ji vis tiek reikš bendruomenės neturėjimą.

Internetas ir socialinio kapitalo papildymas

Kita koncepcija interneto poveikio analizėje yra jo kaip papildančio socialinį kapitalą apibrėžimas:

„Internetas išilieja į žmonių gyvenimą. Jis yra dar viena bendravimo priemonė, palengvinanti egzistuojančius socialinius ryšius ir atitinkanti pilietinio dalyvavimo ir socializacijos modelius. Žmonės naudoja internetą siekdami palaikyti esamus jų socialinius ryšius; elektroninis bendravimas papildo netarpišką bendravimą ar bendravimą telefonu. Be to, tinkle žmonės užsiima veikla, atitinkančia jų pomėgius ir politinius interesus. Tai leidžia manyti, kad internetas padeda išplėsti socialinius ryšius ir pilietinį angažuotumą“ (Wellman & Quan-Haase 2002; 3).

Šios koncepcijos ašis yra „efektyvumo modelis“ (Wellman & Hogan 2004b; Robinson *et al.* 2000, Horrigan & Rainie 2002). Šiuo požiūriu, internetas suteikia žmonėms ir jų kolektyvams galimybes efektyviau panaudoti laiką bendravimui ir informacijoms mainams. Internetas nėra naudojamas kitų veiklų sąskaita, o padeda žmonėms mažesnėmis sąnaudomis įgyvendinti jų vykdomas veiklas. Kaip pažymi Robinson *et al.* (2002), internetas savo poveikiu yra panašesnis ne į televiziją, o į telefoną, nes leidžia žmonėms sutaupyti laiką ir išplečia jų bendravimo galimybes.

Internetas ne tik skatina žmonių veiklos efektyvumą laiko požiūriu, bet taip pat neretai atlieka bendravimo ir bendradarbiavimo katalizatoriaus funkciją. Vietinių interneto tinklų (angl. *Local Nets*) veikla JAV, Skandinavijos šalyse, Didžiojoje Britanijoje gali būti šio interneto poveikio pavyzdys. Vietiniai interneto tinklai yra orientuoti į lokalių bendruomenių poreikių tenkinimą. Jų paskirtis – teikti gyventojams informaciją, susijusią su jų gyvenamąja vietoje, supažindinti juos su interneto galimybėmis, burti bendruomenės problemų ir klausimų aptarimui, stiprinti vietinę tapatybę (Ferlander 2003). Pastebėta, kad vietinėse bendruomenėse, įdiegus šiuos tinklus

ir suteikus žmonėms priėjimą prie jų viešuose vietose (pvz., bendruomenių centruose, interneto kavinėse, bibliotekose), jie skatina ryšių tarp kaimynystėje gyvenančių žmonių stiprėjimą, jų domėjimąsi ir išitraukimą į bendruomeninę veiklą, naujų vietinių interesų bendrumu paremtų socialinių tinklų formavimąsi (Blanchard & Horan 1998, Wellman 2001b, Ferlander 2003).

Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad „efektyvumo modelio“ gynėjai neidealizuoja interneto vaidmens. Internetas visų pirma yra priemonė, kuri gali būti panaudota tiek geriems, tiek blogiems tikslams, jis nenulemia žmonių socialinio elgesio. Kitaip tariant, interneto naudojimui didelę įtaką turi žmonių vertybės ir nuostatos. Šiuo aspektu jų požiūris neprieštarauja aptartiems Uslanerio (2000) ar Di Maggio *et al.* (2001) teiginiais. Tačiau, palyginti su aukščiau pateiktais interneto įtakos socialiniam kapitalui apibrėžimais, ši samprata turi pranašumų, kurie neapsiriboja vien tik fakto, kad Vakarų šalyse reikšmingai daliai gyventojų internetas padeda papildyti jų socialinį kapitalą, konstatavimu.

„Efektyvumo modelis“ negali būti adekvačiai suprastas iškirpus jį iš konteksto, kuriame apibrėžiami veiksniai, nuo kurių priklauso interneto galima įtaka įvairių rūšių socialiniam kapitalui. Kitaip tariant, internetas suteikia tam tikras galimybes, tačiau vien tik jo buvimas nereiškia, kad žmonės ar jų kolektyvai, įgiję kompiuterinį raštingumą ir prieigą prie interneto, neišvengiamai tuo pasinaudos socialinio kapitalo palaikymui ar formavimui. Gali būti svarbūs daugelis veiksnių: interneto ryšio kokybė; patogi programinė įranga; o svarbiausia - žmonių gebėjimai ir įgūdžiai siekiant integruoti interneto galimybes į savo veiklas, kurių ugdymui reikia laiko, patirties bei tarpasmeninio ir institucinio konteksto, kuris skatintų interneto naudojimą ir kuriame būtų prieinama pagalba naujųjų informacinių technologijų taikymo klausimais (Wellman & Chen 2003, Robinson *et al.* 2003). Žinios apie šiuos veiksnius yra įgyjamos ne tik analizuojant internetą naudojančių žmonių socialinį elgesį, bet taip pat ir priežastis, dėl kurių dalis žmonių,

nors ir turinčių prieigą prie interneto (namuose ar viešose vietose), nesinaudoja jo teikiamomis galimybėmis. Jos taip pat padeda suprasti ne tik interneto teikiamas galimybes, bet ir dabartines šių galimybių ribas.

Virtualios bendruomenės ir socialinis kapitalas

Nors ankstyvuose darbuose, skirtuose interneto socialiniam vaidmeniui, daug dėmesio buvo skiriama „virtualių bendruomenių“ formavimuisi, ilgainiui paaiškėjo, kad daugelis ryšių, palaikomų interneto pagalba, yra jau egzistuojančių fiziniame erdvėje ryšių tęsinys. Tačiau šis faktas nepaverčia „virtualių bendruomenių“ mažiau įdomiu ar nevertu dėmesio tyrimų objektu. Jeigu internetas gali būti naudojamas socialinio kapitalo formavimui, įvairių socialinio kapitalo rūšių kiekio didinimui, tai šių galimybių aptarimas būtina turėtų apimti „virtualias bendruomenes“ ir jose glūdintį bei jas formuojantį „virtualų socialinį kapitalą“.

Vienas iš lūkesčių, siejamų su internetu, tebėra tas, kad internetas padės žmonėms surasti jų interesus ir vertybes atitinkančias bendruomenes, netgi įveikti socialinę izoliaciją ir atskirtį. Šiuo požiūriu internetas tampa daugiau negu papildoma priemone palaikyti jau egzistuojančius socialinius ryšius, jis suteikia galimybę rasti alternatyvai netarpišku bendravimu paremtoms bendruomenėms.

Kol kas sunku vertinti, kiek pasitvirtina šis lūkestis, nes trūksta empirinių duomenų, atskleidžiančių, kiek internetas padeda įveikti socialinę izoliaciją žmonėms, kurie jaučiasi vieniši. Nors reikšminga dalis žmonių interneto pagalba užmezga santykiškai stabilius draugystės santykius (Wellman et al. 2001b, Katz 2002, Mandelli 2002), tebėra daug iki galo neatsakytų klausimų apie šių santykių kokybę, tęstinumą ir normas, reguliuojančias socialinę sąveiką virtualioje erdvėje.

Tuo tarpu vyraujantis socialinių ryšių tipas virtualiose bendruomenėse yra silpni ryšiai (Galstone 1999, Kraut et al. 2002a). Kraut *et al.* žodžiais, „įtinklintos grupės veikiau yra

silpnais ryšiais paremtos savanoriškos organizacijos negu stipriais ryšiais besiremiančios socialinės bendruomenės“ (2002a; 106). Yra keletas galimų paaiškinimų, kodėl virtualioje erdvėje vyrauja silpni ryšiai. Pirma, į virtualias grupes yra lengva patekti, tačiau jas taip pat lengva ir palikti. Ši savybė nepadedą formuoti tarpusavio įsipareigojimams tarp virtualaus socialinio tinklo dalyvių. Antra, stiprūs ryšiai sunkiai gali formuoti aplinkoje, kurioje žmonės neturi galimybių įgyti informaciją apie pašnekovų patikimumą, jų motyvus ir tapatybę. Juk vienas iš patraukliausių interneto bruožų yra galimybė pasitelkus vaizduotę eksperimentuoti su įvairiomis tapatybėmis. Savo ruožtu tai taip pat kliudo prasmingiems, emociniu požiūriu artimiems ryšiams rasti virtualioje erdvėje (Galstone 1999). Tačiau aplinkybė, kad virtuali erdvė yra palankesnė silpnų, o ne stiprių ryšių užmezgimui ir palaikymui, neturėtų būti interpretuojama kaip apribojimas socialinio kapitalo formavimui: įvairių, silpnais ryšiais paremtų socialinių tinklų turėjimas, išplečia žmonių ir jų kolektyvų veiklos galimybes, kadangi suteikia jiems priėjimą prie įvairesnių informacijos ir socialinės paramos išteklių.

Kitas lūkestis siejamas su „virtualiomis bendruomenėmis“ – tai viltis, kad įtinklintas bendravimas paskatins sujungiančio socialinio kapitalo arba, kitaip tariant, socialinių tinklų, suburiančių ideologiniu (vertybių, įsitinklinimų) ir socialiniu (socio-ekonominio statuso, amžiaus, tautybės ir pan.) požiūriu skirtingus žmones, formavimąsi.

Dalis autorių skeptiškai vertina šią galimybę. Pastebėta, kad internetas dažniausiai susieja žmones, kurie yra tarpusavyje panašūs pagal interesus ir veiklą, t.y. jis yra naudojamas susiejančiam, o ne sujungiančiam socialiniam kapitalui formuoti ar palaikyti (Galstone 1999, Putnam 2000, Uslaner 2004). Internete klestinti pokalbių svetainių, elektroninių konferencijų įvairovė nesunkiai leidžia internetą bendravimui ar informacijos paieškai naudojantiems žmonėms surasti tai, kas jiems yra artima pagal jų vertybes, pažiūras ir interesus. Kaip jau minėta, ryšiai virtualiose

bendruomenėse ir grupėse dažnai yra trapūs, paviršutiniški ir trumpalaikiai. Be to, patekimo ir pasitraukimo iš įtinkintos grupės kaina yra nedidelė. Todėl jeigu žmonėms kažkas nepatiko įtinkintoje diskusijoje, pakanka spustelėti pelytės klavišą ir įtinkinta grupė išnyksta iš jų gyvenimo, lyg niekada ir nebūtų buvusi jo dalis. Šios interneto savybės yra palankios homogeniškų pagal žmonių interesus, vertybes ir įsitikinimus socialinių tinklų tarpimui.

Kita vertus, socialinės sąveikos internete remiasi tik tekstiniu bendravimu, jose nėra vizualinių užuominų apie žmonių lytį, socio-ekonominių statusą, amžių ir pan., kurios dažnai sukuria barjerus tarp skirtingų žmonių. Įtinkintai sąveikai būdingas anonimiškumas ir įtinkintų bendruomenių atvirumas naujiems nariams leidžia manyti, kad jos padės nugriauti tam tikras visuomenėms būdingas tradicines socialinio susiskaldymo sienas ir nuties tiltus tarp skirtingos socialinės kilmės, klasės ar statuso žmonių. Kitaip tariant, internetas turi savyje bruožų, kurie sukuria galimybes sujungiančių socialinių tinklų formavimuisi ir palaikymui. Tyrimai rodo, kad šios galybės kažkiek yra realizuojamos, nors pastebima, kad įtinkintos grupės nėra heterogeniškos ir socialiniu ir ideologiniu aspektais, bet tik kuriuo nors vienu iš jų (dažniausiai socialiniu), be to, jos retai kada susieja skirtingo socio-ekonominio statuso žmones, tačiau padeda įveikti barjerus tarp skirtingo amžiaus žmonių (Mandelli 2002, Norris 2003). Trumpai apibendrinant, galima daryti išvadą, kad dažniausiai internetas atlieka „susiejimo“ funkciją, tačiau bent iš dalies skatina ir ryšių tarp žmonių, besiskiriančių pagal socialiniame gyvenime svarbius socialinius požymius, formavimąsi.

Apibendrinimas

Ar mokslininkų išvalgos ir išvados, suformuluotos Vakarų šalyse, turinčiose išvystytą telekomunikacijų infrastruktūrą ir pažengusiose interneto integravimo į žmonių kasdienį gyvenimą srityje, gali būti taikomos kalbant apie interneto naudojimą socialinio kapitalo

palaikymui ir formavimui Lietuvos visuomenei. 2004-aisiais metais JAV internetą naudojo 70 % gyventojų, Švedijoje – 77, Danijoje – 63, Didžiojoje Britanijoje – 60, Lietuvoje – 20¹. Nors skirtumai yra ženklūs, tačiau nėra priežasčių manyti, kad ilgainiui skaitmeninė plėtra Lietuvoje jų taip pat ženkliai nesumažintų, juolab kad interneto naudojimo plėtra šalyje jau įgijo pagreitį². Tuo tarpu Vakarų šalių interneto diegimo į žmonių socialines, kultūrines, ekonomines ir politines veiklas patirtis bei jose atliktų tyrimų išvados gali pasitarnauti ne tik skatinant skaitmeninės plėtros procesus mūsų šalyje, bet ir geriau suprasti šių procesų raidą bei lūkesčių pagrįstumą.

Internetas negriauna socialinio kapitalo. Todėl mažai tikėtina, kad didėjant internetą naudojančių žmonių skaičiui Lietuvoje, pradės silpnėti bendruomeniniai ryšiai, sustiprės vienatvė, socialinė izoliacija ar padidės socialinė anomija. Jau šiuo metu dalelei Lietuvos gyventojų internetas padeda palaikyti ryšius su draugais ir giminėmis, išvykusiais dirbti ar gyventi užsienio šalis, išlaikyti, o ne prarasti jų turimus ryšius su jiems svarbiais ir artimais žmonėmis. Internetas taip pat nepakeis žmonių socialinio elgesio: norint, kad žmonės daugiau bendrautų tarpusavyje, aktyviau dalyvautų pilietinėse veiklose, nepakanka vien tik suteikti jiems prieigą prie interneto. Reikalingi žmonių mąstymo ir gyvenimo būdo pokyčiai, kurių skatinimas reikalauja žymiai didesnių pastangų nei mokymas elementaraus kompiuterinio raštingumo. „Efektyvumo modelis“, teigiantis, kad internetas padeda žmonėms įgyvendinti savo veiklas mažesniais sąnaudomis bei išplečia jų bendravimo ir bendradarbiavimo galimybes, nereiškia, kad šis procesas yra savaiminis. Viltis, kad skaitmeninė plėtra padės įveikti socialinės atskirtį problemas Lietuvoje, prisidės prie žmogiškojo kapitalo raidos, gyvenimo kokybės gerėjimo šalyje, yra pateisinama. Tačiau taip pat reikia plėtoti žmonių gebėjimus bei įgūdžius, integruoti interneto teikiamas galimybes į savo kasdienį gyvenimą ar pilietinės veiklas; svarbi ir teigiama patirtis, tarpasmeninės ir institucinės aplinkos, skatinančios naudoti internetą.

Išnašos

¹ Internet World Statistics, www.internetworldstats.com/index.html

² 2004 metais Statistikos departamento atlikto tyrimo duomenimis, namų ūkių, naudojančių internetą, skaičius per metus padidėjo 38 %. 2002 metais namuose internetu

naudojosi 4,1 %, 2003 – 7,7, o 2004 – 10,1 namų ūkių. Šaltinis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 08 13 pranešimas spaudai „Kompiuterių ir interneto naudojimas namų ūkiuose 2004 metų pirmąjį ketvirtį“. www.std.lt.

Literatūra

Blanchard, Anita & Tom Horan. 1998. „Virtual Communities and Social Capital“, *Social Science Review* 16 (3): 293-307.

Coleman, James. 1988. „Social capital in the creation of human capital“. *American Journal of Sociology* 94 (Suplement): 95-120.

Constant, David, Lee Sproull and Sara Kiesler. 1997. „The Kindness of Strangers: The Usefulness of Electronic Weak Ties for Technical Advice“ in Sara Kiesler (ed.) *Culture of the Internet*: 303-322.

Di Maggio Paul, Eszter Hargittai, Russel Neuman, John Robinson. 2001. „Social Implications of the Internet“, *Annual Review of Sociology* 27: 307-36.

Ester, Peter and Henk Vinken. 2003. „Debating Civil Society: On the Fear for Civic Decline and Hope for the Internet Alternative“, *International Sociology* 18 (4): 659-680.

Ferlander, Sara. 2003. *The internet, social capital and local community*. www.crdlt.stir.ac.uk/docs

Galston, William. 1999. „Does the Internet Strengthen Community?“ Working paper. http://www.puaf.umd.edu/IPPP/fall1999/internet_community.htm

Horrigan, John B. & Lee Rainie. 2002. „Emails That Matter: Changing Patterns of Internet Use Over A Year's Time“, *IT & Society* 1 (1): 135-150.

Katz, James & Philip Aspden. 1998. „Social and Public Policy Internet Research: Goals and Achievements“. www.communitytechnology.org/aspden/aspden_talk.html.

Katz, James E. & Ronald E. Rice. 2002. „Project Syntopia: Social Consequences Of Internet Use“, *IT & Society* 1 (1): 166-179.

Kraut Robert, Vicki Lundmark, Michael Patterson and Sara Kiesler, Tridas Mukopadhyay, William Scherlis. 1998. „Internet Paradox: A Social Technology That Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being?“, *American Psychologist* 53 (9): 1017-1031.

Kraut, Robert, Jonathon Cummings, Brian Butler 2002a. „The Quality of On-line Social Relationships“, *Communications Of The ACM* 45 (7): 103-109.

Kraut, Robert, Sara Kiesler, Bonka Boneva, Jonathon Cummings, Vicki Helgeson, Anne Crawford. 2002b. „Internet Paradox Revisited“, *Journal of Social Issues* 58 (1): 49-74.

Mandelli, Andreika. 2002. „Bounded Sociability, Relationship Costs And Intangible Resources In Complex Digital Networks“, *IT & Society* 1 (1): 251-274.

Nie, N. and Erbring, L. 2000. „Study Offers Early look at How Internet is Changing Daily Life“. Report. Stanford, CA. www.stanford.edu/group/siqss/press_release/press_release.html

Nie, Norman H. & Lutz Erbring. 2002. „Internet and Society: A Preliminary Report“, *IT & Society* 1 (1): 275-283.

Nie, Norman H., Hillygus D. Sunshine. 2002. „The Impact Of Internet Use On Sociability: Time-Diary Findings“, *IT & Society* 1 (1): 1-20.

Nisbetas, Robertas. 1966 (vert. į lietuvių kalbą 2000). *Sociologijos tradicija*. Vilnius: Pradai.

Norris, Pippa. 2003. „Social capital and ICTs: widening ir reinforcing social networks“, <http://www.esri.go.jp/jp/workshop/030325/030325paper6.pdf>.

Portes, Alejandro, Patricia Landolt (1996) „The downside of social capital“ *The American Prospect* 26.

Portes, Alejandro. 2000. „Social capital: its origins and applications in modern sociology“ in Eric E. Lesser (ed.) *Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications*. Boston: Butterworth Heinemann: 43-67.

Putnam R. Robert. 2000. *Bowling Alone*. N.Y.: Simon and Schuster.

Putnam, Robert 1995. „Tuning in, tuning out: the strange disappearance of social capital in America“. *Political Science and Politics*: 664-683.

Putnam, Robert D. and Kristin A. Goss (2002) „Introduction“ in Robert D. Putnam (ed.) *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Oxford University Press: 3-19.

Putnam, Robert. 1993. *Making Democracy Work*. Harvard University Press.

Putnam, Robert. 1995. „Bowling Alone: America's declining social capital“. *Journal of Democracy*, 6: 65-78.

Robinson, John & Alan Neustadt. 2002. „Social Contact Differences between Internet Users and Nonusers in The General Survey“, *IT & Society* 1 (1): 73-102.

Robinson, John, Meyer Kestnbaum, Alan Neustadt, Anthonu Alvarez. 2000. „Mass Media Use and Social Life Among Internet Users“, *Social Science Computer Review* 18 (4): 490-501.

Robinson, John, Meyer Kestnbaum, Alan Neustadt, Anthonu Alvarez. 2002. „Information Technology and Social Time Displacement“, *IT & Society* Vol.1 (1): 21-37.

Robinson, John, Paul Dimaggio, Eszter Hargittai. 2003. „New Social Survey Perspectives On The Digital Divide“, *IT & Society* 1 (5): 1-22.

Uslaner E. 2000. „The Internet and Social Capital”, *Communications of the ACM (Annals of Computing Machinery)* 43: 60-64.

Uslaner E. 2004. „Trust, Civic Engagement, and the Internet”, *Political Communication* 21 (2) : 223 – 242.

Wellman, Barry & Anabel Quan-Haase. 2002. „How does the Internet Affect Social Capital”. Working paper. www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications/internetsocialcapital/Net_SC-09.PDF

Wellman, Barry & Bernie Hogan. 2004a. “The Immanent Internet” www.chass.utoronto.ca/~wellman/netlab/publications/_frames.html.

Wellman, Barry & Bernie Hogan. 2004b. „The Internet in Everyday Life” in William Bainbridge (ed.) *Encyclopedia of Human Computer Interaction*. MA: Berkshire Publishing. www.chass.utoronto.ca/~wellman/netlab/publications/_frames.html.

Wellman, Barry & Wenhong Chen. 2003. “Charting Digital Divides: Comparing Socioeconomic, Gender, Life Stage, and Rural-Urban Internet Access and Use in Eight Countries”. www.chass.utoronto.ca/~wellman

Wellman, Barry, Anabel Quan Haase, James Witte, Keith Hampton. 2001. „Does the Internet Increase, Decrease, or Supplement Social Capital? Social Networks, Participation, and Community Commitment”. Working paper. web.mit.edu/knh/www/downloads/netadd8b1-k.pdf

Wellman, Barry. 2001a. “The Persistence and Transformation of Community: From Neighbourhood Groups to Social Networks”. Report to the Law Commission of Canada. www.chass.utoronto.ca/~wellman/netlab/publications/_frames.html.

Wellman, Barry. 2001b. “Computer Networks As Social Networks”, *Science* 293 (14): 2031-34. www.sciencemag.org.

Summary

The article presents review of four theoretical approaches to impact of Internet on social capital, namely, „internet as destroying social capital”, „internet as having no consequences for social capital”, „internet as transforming social capital” and „internet as supplementing social capital”. After introducing main arguments of each approach, an attempt is made to evaluate their capacity to describe and explain an influence of internet use on social relationship and civic participation. Author argues that the most promising notion

of internet in both respects is that of “internet as supplementing social capital”. Internet provides effective tools for facilitating maintenance and formation of social capital, given that condition of development of human skills and knowledge how to integrate internet into their social activities, positive experience, and interpersonal and institutional environment that encourage using internet and provide necessary support in it are met.

Gauta: 2004 04 09

Pateikta spaudai: 2004 06 20